

upotrebom različitih alata i vizualnih prikaza omogućuje jasniji uvid u obiteljsku strukturu i odnose, čime se otvara prostor za promjene. Zbornik završava već spomenutim prilogom Andree Horić o Ravličevoj bibliografiji radova.

Ovaj zbornik klasičan je *hommage* koji treba pozdraviti. Analizira, istražuje i prikazuje Ravličev doprinos znanosti. Pored obrađivanja slavljениkovih politoloških tema iz područja političke teorije i ideja, sociologije te leksikografije, radom dominiraju i različite teme iz polja pravne znanosti. Zaključno, riječ je o još jednom uspješnom zborniku kojim je Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu odao priznanje i zahvalnost svome profesoru, u ovom slučaju Slavenu Ravliču, renomiranom politologu i još renomiranijem leksikografu. Zbornik može biti poticaj domaćoj politološkoj zajednici za pokretanje slične edicije koja bi bila posvećena istaknutim politolozima i politologinjama i njihovim doprinosima znanstvenome i nastavnome radu, neovisno o tome jesu li pokojni ili su sada već u trećoj životnoj dobi. A hrvatska politologija ima zaslužnih kandidata i kandidatkinja. Nikad nije kasno za priznanja, makar simbolična.

Velimir Veselinović
Leksikografski zavod "Miroslav Krleža"

Prikaz

Ellen Meiksins Wood
**Od građana do gospodara:
Socijalna povijest zapadne
političke misli od antike
do srednjega vijeka**

AGM, Zagreb, 2025., 278 str.

Nedavno prevedena knjiga *Od građana do gospodara* ambiciozna je teorijska studija u kojoj Ellen Meiksins Wood (1942.-2016.) prikazuje i tumači političke ideje antičkih i srednjovjekovnih autora.¹ Iako se radi o temi koja je predmet brojnih istraživanja, ova se studija ističe autoritativnim pristupom. Preuzimajući izraz koji je skovao njezin suprug i suradnik Neal Wood, autorica svoj pristup naziva socijalnom poviješću političke teorije (str. 7). Ta je sintagma ujedno i naslov prvog poglavlja knjige (str. 8-37), u kojem se postavljaju metodološki temelji za interpretaciju kanonskih autora. Na samome početku poglavlja Meiksins Wood nastoji definirati pojam političke teorije. Za autoricu politička je teorija specifičan oblik političkog mišljenja, nastao u antičkoj Grčkoj, kojem je svojstveno "sustavno i analitičko ispitivanje političkih principa, prepuno mukotrpno konstruiranih definicija i oprečne argumentacije, pri čemu se kritički um pri-

¹ Izvornik: Meiksins Wood, E. (2008) *Citizens to Lords. A Social History of Western Political Thought From Antiquity to the Middle Ages*. London i New York: Verso.

mjenjuje na ispitivanje samih temelja i legitimitnosti tradicionalnih moralnih pravila i načela političkog prava” (str. 9).

Socijalna povijest političke teorije počiva na historijskomaterijalističkom shvaćanju povijesnog konteksta. Naglasak je stavljen na odnose među ljudima i odnose između ljudi i prirode, koji se uspostavljaju poradi preživljavanja i socijalne reprodukcije (str. 20). Sukladno tomu, Meiksins Wood smatra da je pojava grčkog polisa bila presudan razlog zbog kojeg je došlo do pojave političke teorije. Pritom ističe da su primat u polisu imali odnosi među građanima, a takva je praksa bila svojstvena i Rimskoj Republici. Nasuprot tomu, u drugim antičkim državama prevladavali su odnosi između vladara i podanika. Pritom su vladari ujedno bili i prisvajajući, dok su podanici bili izravni proizvođači. Kao primjer takve države može se navesti drevna Kina (str. 25-27).²

Iz toga slijedi da se osobitost Grčke i Rima očituje u vlasničkim i klasnim odnosima, koje autorica opisuje na sljedeći način: “U grčkom polisu i rimskoj republici, prisvajajući i proizvođači su se u gradskom tijelu međusobno suočavali izravno kao pojedinci i kao klase, kao zemljopo-

sjednici i seljaci, a ne primarno kao vladari i podanici” (str. 28). Teorijski i praktični problemi koji su proizašli iz takvih odnosa stvorili su plodno tlo za razvoj retorike, argumentacije, kritičkog mišljenja i političke teorije (str. 29-30). Štoviše, neki problemi antičke političke teorije zadržali su svoju relevantnost i u kasnijim povijesnim razdobljima. Prije svega, riječ je o napestosti između privatnog vlasništva i države. Iako su se prisvajajuće klase oslanjale na državu, ona im je istovremeno otežavala prisvajanje viška rada (str. 30). S obzirom na to autorica napominje: “Složen trostran odnos između države, vlasničkih klasa i proizvođača izdvaja, možda i više od bilo čega drugog, zapadnu političku tradiciju u odnosu na ostale” (str. 31).

Drugo je poglavlje posvećeno razmatranju starogrčkog polisa, s naglaskom na Atenu (str. 38-113). Osvrćući se na transformaciju atenskog polisa uslijed Solonovih reformi, autorica ističe da je polis građanima proizvođačima počeo u sve većoj mjeri pružati zaštitu od prisvajajućih klasa (str. 43-44). Ipak, potrebno je naglasiti da autorica ne idealizira atenski polis. Razvoj demokracije u Atenu bio je praćen jačanjem ropstva i pogoršanjem statusa žena (str. 49). Prema tome, autorica zaključuje: “Atena je bila demokracija u smislu – i jedino u smislu – u kojem su Grci razumjeli taj termin” (str. 50). Uz to, Atena je vodila imperijalnu vanjsku politiku koja je uključivala vojne pothvate i nametanje hegemonije (str. 53).

Kad je riječ o filozofiji, potrebno je napomenuti da autorica pozitivno vrednuje doprinose sofista (str. 63-64). Štoviše, prema njezinu mišljenju: “možemo opravdano tvrditi kako su sofisti, a posebno Protagora, u biti izmislili političku teoriju

² Kako bi se što vjernije prikazalo autoričine ideje i argumente, u ovom će se prikazu pojam države upotrebljavati na način na koji to čini autorica. Njezina koncepcija države postavljena je “dovoljno široko da obuhvati čitav raspon formacija, od polisa i antičkog birokraškog kraljevstva do moderne nacionalne države” (str. 9). Takvu se koncepciju države može osporavati na različite načine, ali taj bi poduhvat prelazio okvire ovog prikaza. Dodajmo da sama autorica implicitno osporava vlastitu koncepciju države utoliko što dvoji može li se pojam države primijeniti na polis (str. 26).

i odredili program zapadne filozofije u cjelini” (str. 65). Meiksins Wood zauzima znatno kritičniji stav prema Platonu, čiju koncepciju političke zajednice sažima na sljedeći način: “Bit pravednosti u državi jest načelo da se onaj tko krpa cipele ne miješa u ono što ne razumije. Samo neko licina koja nije prisiljena raditi da bi preživjela (...) može imati osobine potrebne za vladanje” (str. 76). Prema tome, za autoricu ne može biti govora o komunističkoj interpretaciji Platona (str. 86). Aristotelovoj filozofiji također se pristupa iz perspektive klasnih odnosa. Primjerice, ističe se da je Aristotel zagovarao ustupke demokraciji kako bi se obuzdao sukob između bogatih i siromašnih (str. 105).

Kao učitelj Aleksandra Velikog, Aristotel je figura koja povezuje drugo i treće poglavlje knjige. Treće poglavlje (str. 114-184) započinje Plutarhovom pričom o tome kako Aleksandar nije poslušao Aristotelov savjet da Grecima bude vođa, a “barbarima” gospodar. Prema nekim tumačenjima, upravo Aleksandra treba smatrati zaslužnim za ideju kozmopolisa, s kojom se povezuje stoička koncepcija univerzalne ljudske zajednice. Autentičnost Plutarhove priče nije potvrđena, a Aleksandrov navodni kozmopolitizam, ako je uopće postojao, treba tumačiti prvenstveno kao ideološki instrument kojim je nastojao legitimirati svoj imperijalni projekt. Ipak, ideja kozmopolitizma ukazivala je na stvarni razvoj događaja – nadomještanje polisa Aleksandrovim carstvom koje je obuhvaćalo raznovrsne populacije (str. 115-117). Takav razvoj događaja utjecao je i na filozofiju. Pojmovi i principi svojstveni životu polisa zadržani su u kozmopolitskoj ideji, ali u prilagođenom obliku. Također, došlo je do uspona ideje monarhije – uslijed ras-

pada Aleksandrova carstva na tri kraljevstva razvijale su se teorije kraljevanja. Te su teorije također bile obilježene naslijeđem polisa (str. 120-121).

Nadalje, kad je riječ o rimskoj povijesti, autorica ukazuje na važnu razliku između Rima i Atene. Iako je u oba slučaja izostao jasan rascjep između vladara organiziranih u monarhijsku državu i podčinjenih seljaka proizvođača, u Rimu su klasni sukobi aristokracije i puka doveli do uspostave aristokratske republike – poretka koji se uvelike razlikovao od atenskog polisa. S obzirom na to da je trijumfirala nad pukom, rimska je aristokracija izgubila klasno jedinstvo. Sukobi unutar vladajuće klase i teritorijalno širenje rezultirali su transformacijom republike u imperijalnu državu. Razmatrajući rimsku povijest, Meiksins Wood naglašava da je Rimu bila svojstvena zaokupljenost privatnim vlasništvom. Iako se izrabljivanje oslanjalo na političku moć i pravni status, višak se izvlačio prvenstveno posredstvom privatnog vlasništva nad zemljom. Seljaci sa statusom građanina nisu mogli biti pravno ovisni, pa se njihovo izrabljivanje temeljilo na ekonomskoj ranjivosti (str. 131-135). S obzirom na to autorica zaključuje: “Rimska Republika uspostavila je vladavinu vlasništva kao nikada ranije, a carstvo je još više pomaknulo granice toga režima. Time je konstituirano partnerstvo, koje povijesno nije imalo presedana, između države i vlasništva” (str. 136).

Iz autoričina pregleda rimske misli valja izdvojiti Ciceronovo poimanje prirodnog zakona u kojem se opća moralna jednakost spaja s političkom hijerarhijom utjelovljenom u aristokratskoj vladavini. Ciceronovo gledište, osobito popularno u ranoj modernosti, izvršilo je velik utjecaj na zapadnu poli-

tičku misao (str. 153-154) koja se “suočila s vrlo specifičnim problemom pronalazjenja načina za objašnjavanje i opravdavanje dominacije na osnovu prirodne jednakosti” (str. 155). Ne zanemaruje se ni utjecaj ranih kršćanskih mislilaca koji su se bavili problemom legitimnosti vlasti. Sveti Pavao tvrdi da legitimnost zemaljskih vlasti proizlazi iz ljudske grešnosti, a sveti Augustin dodatno razvija tu doktrinu. Tako su položeni temelji za tradiciju opravdavanja vlasti, ali i privatnog vlasništva, pozivanjem na pad čovječanstva (str. 171).

Četvrto poglavlje knjige (str. 186-260) bavi se srednjim vijekom. Usponom feudalizma “imperijalna je država ustupila mjesto kolopletu jurisdikcija u kojima su državne funkcije bile vertikalno i horizontalno fragmentirane” (str. 189). Zapadno Rimsko Carstvo bilo je obilježeno napetosti između državne vlasti i zemljoposjedničke aristokracije, a padom Carstva autonomija aristokracije dodatno je ojačana (str. 193). Meiksins Wood ističe da je došlo do feudalnog sloma državnog poretka, ali ukazuje na Englesku kao važnu iznimku u tom razvoju događaja. Proces formiranja države u Engleskoj podrazumijevao je zajedničko djelovanje kraljeva, zemljoposjednika i Crkve. Posljedično, nastalo je jedinstveno kraljevstvo s centraliziranim autoritetom (str. 197-198).

Iako je europskim srednjovjekovljem dominiralo kršćanstvo, u autoričin pregled srednjovjekovnih političkih ideja uključen je i “veliki arapski filozof Ibn Rušd (Averroes), čiji su komentari Aristotela bili jedan od glavnih izvora za kršćanske mislioce poput Tome Akvinskog, ako ne i glavni” (str. 214). Nadalje, potrebno je istaknuti da politički diskurs srednjovjekovnog zapada nije stavljao naglasak na klasne od-

nose, nego na prirodu vladavine te na razmatranje kraljevskih, carskih i papinskih pretenzija na vlast (str. 220-221). Kao što napominje autorica: “politička se filozofija morala prilagoditi nedostatku jasno definiranog područja politike, koje više nije bilo građanska zajednica poput polisa, nego posebno zamršena mreža sekularnih i crkvenih institucija, koja je uključivala jedinstvo vlasništva i jurisdikcije” (str. 226).

Autorica završava knjigu kratkim zaključkom (str. 262-266) u kojem ističe uvid da su za zapadne konstitucionalne i demokratske doktrine jednako zaslužne borbe puka protiv vlasničkih klasa kao i borbe vlasničkih klasa protiv državne vlasti. Vlasničke su klase tako doprinijele ograničavanju državne vlasti i demokratizaciji, istovremeno ograničavajući načine na koje poimamo demokraciju (str. 265-266).

Za kraj treba istaknuti da Meiksins Wood uistinu vješto pokazuje kako su tekstovi antičkih i srednjovjekovnih autora oblikovani povijesno-političkim okolnostima u kojima su nastali. Međutim, doprinos ove knjige ne može se svesti na dobro poznat postulat o važnosti konteksta za interpretaciju teksta. Naime, autorica se koristi tekstovima i kao putokazima za razumijevanje konteksta. Epohalne socijalne transformacije, poput prijelaza iz antike u srednji vijek, nužno dobivaju idejni izraz. S obzirom na to, proučavanje teorijskih invencija neizostavan je dio istraživanja povijesnih previranja. Moglo bi se reći da autoričina socijalna povijest političke teorije ujedno predstavlja i političkoteorijsku povijest socijalne transformacije.

*Ivan Lasić
Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet političkih znanosti*